CZU: 821.135.1.09:[81`276.6:392.8] **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10052923**

VALENŢE ETNOCULTURALE ÎN LIMBAJUL CRENGIAN: GASTRONOMIE

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hașdeu”, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-9909-2982

Limbajul crengian este un exemplu perfect de împletire a expresivității, a oralității, a scriiturii „savuroase”, prin care este ilustrată lumea satului tradițional al secolului al XIX-lea, cu coloritul său local, rural, cu suita de activități și preocupări cotidiene. Studiul de față analizează limbajul gastronomic al operei „Amintiri din copilărie” prin prisma dimensiunilor variaționale: diacronie, diatopie, diastratie. Așadar, termenii gastronomici identificați devin niște indici de variație, care relevă diferențele diacronice, diatopice sau diastratice ale textului literar, distribuindu-l unui anumit spațiu etno-geografic sau moment istoric, ilustrând cu dibăcie personajul, condiția socială a acestuia, modul de viață și specificul cultural. Bucatele etalate de „gurmandul” narator sunt mărturii ale lumii rurale – simplă, pașnică, nealterată de urban, preocupată de griji mărunte, cotidiene, ducându-și traiul în armonie cu natura, cu cerul, respectând credințele străbune. Inventarierea felurilor de mâncare din meniul humulesțean ne permite să observăm că lucrarea lui Ion Creangă abundă în semnificații expresiv-estetice contextuale și este un model perfect de redare a funcționării simultane armonioase a acestor indici, ce edifică, de fapt, caracterul oral și popular al scriiturii crengiene.

Cuvinte-cheie: *limbaj gastronomic; indici de variație; indici diatopici, diacronici, diastratici; structuri frazeologice, inventar lexical*

ETHNOCULTURAL VALENCES IN THE LITERRARY WORK OF ION CREANGĂ: GASTRONOMY

The literary language of Ion Creangă is a perfect example of expressiveness, orality, and "delicious" writing, a way of illustrating the world of the traditional village of the 19th century, with its local, rural features, with its daily activities and concerns. In this study, we analyze the gastronomic language of „Amintiri din copilărie” through the prism of the variational dimensions: diachronic, diatopic, and diastratic. The identified gastronomic terms become indices of variation, which reveal the diachronic, diatopic, or diastratic differences of the literary text, distributing it to a certain ethnic-

geographical space or historical moment, illustrating the social condition, the way of living and the cultural peculiarities of the character. The dishes presented by the "gourmand" narrator are testimonies of the rural world – simple, peaceful, unaltered by urban vices, preoccupied with small, everyday concerns, living in harmony with nature, and the sky, and respecting ancient beliefs. This "inventory" demonstrates that Ion Creangă's work abounds in contextual expressive-aesthetic meanings and it is a perfect model for rendering the simultaneous harmonious functioning of these indices, which actually builds the oral and popular character of his writing.

Keywords: *gastronomic language; variation indices; diatopic, diachronic, diastratic indices; lexical phrases, lexical inventory*

Explorarea potențialului creativ al unei limbi prin prisma corelației diacronie – diatopie – diastratie – diafazie ne permite să definim identitatea națională a comunității lingvistice respective, să descoperim originea și condițiile de habitat ale acesteia, parcursul sociocultural și reflectarea diverselor evenimente cultural-politice asupra limbajului, influența contactelor cu alte limbi și culturi. Inventarul lexical religios, gastronomic sau vestimentar ne poate oferi indici prețioși asupra caracterului autohton, asupra contextului social ale vorbitorilor sau poate plasa autorul unui text într-o anumită perioadă, zonă geografică sau stil, termenii identificați devenind *indici de variație*, mărci sau elemente variaționale în funcție de diversele dimensiuni variaționale, care, în ansamblu, „trădează" statutul social al vorbitorului, originea și identitatea etnoculturală a acestuia. Pe urmele lingvistului francez R. Galisson, Petronela Savin observă în acest sens: „componenta lexicală a unei limbi […] este purtătoare de conținuturi antropologice distincte", iar elementele specifice ale lexicului relevă „informații despre civilizația și cultura exprimate în limbă" [1, p. 18]. Prin urmare, lexicul gastronomic inserat într-o operă literară sugerează noi interpretări, reliefând noi informații despre personajele antrenate în acțiune sau despre „backgroundul" biografic al scriitorului.

Limbajul crengian este un exemplu perfect de împletire a expresivității, a oralității, a scriiturii „savuroase", prin care este ilustrată lumea satului tradițional al secolului al XIX-lea, cu coloritul său local, rural, cu suita de activități și preocupări cotidiane. Așa cum menționam și în alte rânduri [2], [3], oralitatea este o caracteristică inerentă a operei crengiene, indicii de **variație diatopici**, **diastratici și diafazici** ilustrând identitatea stilistică a autorului. Elementele

populare, regionalismele, precum și lexicul gastronomic creionează personalitatea naratorului – humulește an cu un simț fin al umorului, un gurmand absolut, care-și răsfață poftele cu mese copioase și meniuri tradiționale moldovenești. Atât în „Amintiri din copilărie", cât și în poveștile sale, Ion Creangă acordă o atenție deosebită actului de nutriție, bucatele pe care le enumeră frecvent evidențiază traiul țăranului simplu, obișnuit să respecte modul de a vieții al strămbunilor și, evident, „meniul" de fiecare zi al acestora.

Firește, termenii culinari identificați în „Amintirile" crengiene sunt indici diatopici exemplari, specifici spațiului moldovenesc, fiind niște elemente păstrătoare și transmițătoare de cultură locală, or, felurile de bucate, precum și modul de prepare a acestora, de servire în ajunul sau de diverse sărbători religioase ilustrează specificul spațiului geografic, reprezentând anumite diferențe dialectale, caracteristice doar acestui teritoriu. Inventarul de termeni gastronomici crengian este o oglindă a tradițiilor satului basarabean, a preferințelor culinare ale acestuia, a traiului simplu, aproape de natură, de pământ.

Așa cum remarcă și Petronela Savin în „Universul din lingură. Despre terminologia alimentară românească" [1, p. 123], raportarea omului la „sursa indispensabilă a existenței, hrana" este realizată din două perspective: cea a copilului, care are o copilărie fără griji, existența fiindu-i asigurată de către maturi, și din perspectiva adultului, cel care conștientizează importanța actului de nutriție, care este responsabil de traiul său, precum și de cel al copiilor.

Așadar, în „Amintiri din copilărie", Ion Creangă ilustrează universul satului, o lume zbuciumată de grijile mărunte, cotidiane, evocând toate trăirile intense ale humuleștenilor prin ochii copilului, precum și prin alte figuri familiale – mama, tatăl, mătușa, preotul ș.a. Imaginarul artistic crengian se adapă din tradițiile rurale, din microcosmosul casnic, din evenimentele obișnuite și repetitive din viața oamenilor simpli, din amintirile copilului îndrăgostit de locul natal, care se lasă pradă ispitelor ghiduse ale copilăriei. În acest univers, gastronomicul este de asemenea un element al normalității, al simplității, al strictului necesar zilnic, dar, totodată, capătă conotații ritualice, simbolice de sărbători – bucatele pregătite tradițional devenind o evadare din acea rutină, un prilej de uniune cu cei apropiați.

Țăranul din Humulești nu avea un meniu foarte variat, plăcintele, mămăliga, cerealele și produsele lactate fiind hrana „cea de toate zilele". Însă, pe de altă parte, sătenii respectau tradiția meselor de sărbătoare, care erau adevărate festinuri: de

Bobotează – „Niște zile mari ca aceste le așteaptă și ei, cu mare bucurie, tot anul. Gătitulea-ți ceva **bob fiert, găluște, turte cu julfă** și **vărzare**?” [4, p. 231]; de **Sân-Petru** – „Și a doua zi, marți, taman în ziua de lăsatul săcului de postul Sân-Petrului, făcând mama un cuptior zdravăn de **alivenci** și **plăcinte cu poalele-n brâu**, și părpălind niște **pui tineri în frigare**, și apoi tăvălindu-i prin unt [...]” [4, p. 260]; de **Crăciun** – „În vacanție ne ducem acasă, ș-apoi, vorba țiganului cu „Crăciunul sătulul...” **Costițe de porc afumate, chișteși buft umplut, trandafiri usturoieți și slănină de cea subțire**, făcute de casă, tăiete la un loc, fripte bine în tigaie și cu **mămăliguță caldă**, se duc unse pe gât.” [4, p. 285].

Aceste mese copioase aveau menirea de a satisface nu doar necesitățile fiziologice umane – de a potoli foamea, ci și cele ale spiritului, plin de credință și de sete de estetic. Varietatea bucatelor de pe mesele îmbelșugate redau coloritul local și cutumele strămbunilor, fiind, așa cum remarcă Rotaru Andreea, „o reprezentare iconică sumară a cămării Smarandei, din mâinile căreia ieşeau bunătăţile cărora adultul Creangă le va purta o vie nostalgie”, Smaranda reprezentând toate femeile, mamele satului, moștenitoare, purtătoare și transmițătoare ale tradițiilor strămbunilor.

Din punctul de vedere al organizării stratigrafice a lexicului culinar din „Amintiri din copilărie”, observăm că autorul este îndrăgostit eminamente de bucătăria tradițională moldovenească, termenii culinari înregistrați devenind niște indici diacronici și diatopici, specifici în special zonei moldovenești: „Apoi la hramul bisericii se ținea praznicul câte-o săptămână încheiată, și numai să fi avut pântece unde să pui **coliva** și **bucatele**, atât de multe erau.”; „[…] veneam acasă cu sânul încărcat de **covrigi**, **mere turture, nuci poleite, roșcove** și **smochine** din pomul mortului ” [4, p. 233]; „Gata, bunicule, haidem, zisei necăjindu-mă cu niște **costițe de porc afumate** și cu niște **cârnați fripți**, ce mi-i pusese mama dinainte.” [4, p. 238]; „Ce le pasă? Lemne la trunchi sunt; **slănină** și **făină** în pod este de-a valma, **brânză** în putină, asemene. **Curechi** în poloboc, slavă Domnului!” [4, p. 246]; „De-amu puneți-vă pe făcut privigheri de toată noaptea și parascovenii câte vă place, măi băieți; dacă vi-i voia să vă deie mă-ta în toate zilele numai **colaci** de cei **unși cu miere** de la „Patruzeci de sfinți” și **colivă cu miez de nucă**.” [4, p. 247]; „Când punea mama **laptele** la prins, eu, fie post, fie câșlegi, de pe-a doua zi și începeam a linchi groșciorul de pe deasupra oalelor; și tot așa în toate zilele, până ce dam de **chișleag**. Și când căuta mama **să smântânească** oalele, smântânește, Smărandă, dacă ai ce...” [4, p. 250]; „să

cinstim câte-un **pahar de vin** în sănătatea gospodarilor noștri" [4, p. 260]; „mă zăpsise în grădina lui la furat **mere domnești** și **pere sântiliești**" [4, p. 265]; „cumpăra-ni el vara, din banii săi, cofe de **zmeură** și fel de fel de **puricale** de ni da să mâncăm" [4, p. 269]; „Și atunci, nu știu cum îi cade un **urs** mare din sân și... de-a dura prin clasă; nu de cei pe care-i joacă ursarii. Ci de **mămăligă**, umplut cu **brânză**, rotund, prăjit pe jăratic și de pus drept inimă, când ți-e foame." [4, p. 270]; „**pahar de dușcă**" [4, p. 281]; „Într-un colț al odăii, câteva **merțe de fasole**; în altul, **sămânță de cânepă**; în al treilea, o movilă de **mere domnești** și **pere de Rădășeni**, care trăiesc până pe după Paști: în al patrulea, **mazere** și **bob**, despărțite prin o scândură lată, iar alături, niște **bostani turcești**; într-o putină, **pere uscate** și dulci ca smochinele; mai încolo, un teanc de **chite de cânepă** și **de in**" [idem]; „[…] crâșmărița [...] ni s-a înfățișat cu o cană mare de lut, plină cu **vin de Odobești**; și turnând prin pahare, săreau stropii din vin de-o șchioapă în sus, de tare ce era." [4, p. 281-282]; „răspunse crâșmărița, întrând atunci pe ușă c-o strachină de **plăcinte** fierbinți, c-o **găină friptă** și puindu-le pe masă dinaintea noastră." [4, p. 282] ș. a.

Lexemele gastronomice atestate se referă la alimente fundamentale, preparate pe bază de cereale, termeni moșteniți **din fondul latin**, cum ar fi:

pâine, *pâini* (var. pâne) – lat. *panem, panis*, aliment de bază al omului, preparat prin coacerea aluatului dospit făcut, de obicei, din făină de grâu; termen generic, înregistrat pe teritoriile de pe ambele maluri ale Prutului;

plăcintă, plăcinte – lat. *placenta* „turtă, plăcintă", produs culinar făcut din aluat cu o umplutură, lexem răspândit atât în Republica Moldova, în România, cât și în sudul Ucrainei;

turtă, turte – moștenit din latina populară *turta* (lat. lit. *torta*); pâine turtită și rotundă din aluat nedospit;

vărzare, vărzări – format din cuvântul *varză* de origine latină + suf. *-are*; moldovenism ce semnifică plăcintă umplută cu varză, cu ceapă sau mărar, prăjită în untdelemn;

său (*seu, seuri*) – alterare a lui *seu,* din latină *sebum*, grăsime animală obținută din țesuturile grase ale bovinelor, ovinelor și cabalinelor, folosită în industrie și, mai rar, în alimentație;

cârnaț, cârnați – moștenit din latină **carnaceus* (adj.) „de carne", produs alimentar preparat din carne tocată și mirodenii introduse în intestine de porc sau într-un înveliș artificial;

curechi, curechi – regionalism care își are originea în cuvântul latin *coliculus,* se folosește pe o arie largă care cuprinde Banatul, Transilvania și Moldova, pe când în celelalte părți se folosește cuvântul **varză,** cuvânt de origine latin (*viridia*) [5, p. 102];

măr, mere – din lat. *melum*, fruct al mărului, de formă rotundă-turtită și de diferite culori;

pară, pere – din lat. *pira*, fructul părului;

vin, vinuri, din lat. *vinum*, băutură alcoolică (de 7-16%) obținută prin fermentarea mustului de struguri sau *p. gener*. prin fermentarea mustului, altor fructe;

nucă, nuci – din lat. *nux*, *-cis*, fructul nucului;

termeni de origine slavă sau rusă:

smântână – cuvânt împrumutat din slava comună *sъmetana*, din verbul **sъmetati* „a închega prin scuturare”; răspândit pe întregul teritoriu dacoromânesc, semnificând strat de grăsime care se formează deasupra laptelui nefiert; Petronela Savin observă că termenul este prezent și în istroromână *smăntárę,* fiind considerat ca provenind de asemenea din slavă;

colivă – de origine slavă sau greacă, grâu fiert amestecat cu nuci și zahăr, folosit la diverse ceremonii religioase; obiceiul de a pregăti colivă și a da colivă în memoria celor răposați, consideră Mihai Vinereanu [6], este vechi balcanic, în mod cert precreștin și, prin urmare, consideră lexicologul, nu a putut fi preluat de română din slavă, termenul fiind atestat în enciclopedia *Suidas*;

găluşcă, găluște – împrumut din rusă *галушка;* preparat culinar de formă (relativ) sferică, făcut din aluat, din griș, brânză, carne tocată etc.;

hoștină, hoștine – alterare a lui *boştină*, din slavă *voština*, formă dialectală moldovenească, ceea ce rămâne din fagure după ce s-au scos mierea și ceara;

bob, *boabe, bobi* – provine din slavă *bobŭ,* fiind atestat și în dialectele aromân și meglenoromân, sămânță de cereale sau de legume care fac fructe păstăi; plantă leguminoasă cu flori albe sau trandafirii, cu păstăi mari și cu semințe ovale, turtite;

termeni de origine maghiară, bulgară sau ucraineană, care sunt atestați în număr mai mic:

aldămaș – împrumutat din maghiară *áldomáș*, binecuvântare, băutură (și gustare) oferită de cineva după încheierea unei tranzacții;

julfă, julfe – (var. *jufă*, *juflă*); împrumutat din maghiară *zsufa* „suc, must”; (reg.) sămânță de cânepă. ♦ Mâncare de post făcută din sămânța de cânepă pisată cu apă și amestecată cu miere; zeamă care se obține prin fierberea seminței de cânepă;

roșcovă, roșcove – împrumut din bulgară *рожков*; fructul roșcovului, lung, lătăreț și dulce, numit și coarnă de mare;

covrig, covrigi – împrumutat din bulgară *kovrig,* produs alimentar în formă de inel, de opt etc., preparat din făină de grâu (și presărat cu sare, susan, mac etc.);

slănină, slănini – împrumutat din bulgară *сланина* sau/și sc. *сланина*, 1. strat de grăsime dintre pielea și carnea porcului; 2. aliment preparat din această grăsime;

chișleag – împrumut din ucr. *кисляк*, regionalism specific zonei moldovenești, lapte de vacă smântânit pus la prins (până se acrește); lapte prins, lapte acru;

chișcă, chiște – împrumut din ucr. *кишка*, regionalism mold. caltaboș făcut din stomacul sau din intestinele porcului, umplute cu carne tocată și cu păsat.

mămăligă, (var. *măligă*) – aliment preparat din făină de porumb fiartă în apă; de origine neclară, posibil are legătură cu bulg. *мамул* „ciocălău de popușoi”, *-ligă* fiind adăugat ca și la *sapă* pentru a forma *săpăligă,* consideră Marcu Gabinschi [7]; Lazăr Șăineanu [8] însă crede că termenul este probabil din graiul copiilor, diminutiv din *mamă*, desemnând la început așa numita *papă* a pruncilor;

termeni de origine traco-dacă, neogreacă sau de origine necunoscută:

mazăre – de origine traco-dacă, apropiat de alb. *modhultë* „mazăre” ca formă, identic ca sens și identificat cu dac. *mozoula*, atestat la Dioscoride, plantă erbacee de cultură, din familia leguminoaselor, cu flori albe sau trandafirii și cu semințe sferice, comestibile, închise în păstăi;

brânză – lexem de etimologie neclară; Marcu Gabinschi consideră că are origine comună cu *brend(ë)za* din albaneză, Lazăr Șăineanu îl confruntă cu lexemul german *Brinsenkäse*; alți cercetători însă îl înregistrează a fi de origine traco-dacă, B. P.-Hasdeu considerându-l de origine dacică [9, p. 190]. Mihai Vinereanu [6] menționează că forma respectivă a fost atestată pentru prima dată în 1370, la Dubrovnik, sub forma *brençe* „brânză românească”;

alivancă, alivenci – origine neclară, probabil are legătură cu rus. *olivénka* (pronunțat *alivénka*), din numele Muntelui Măslinilor sau Olivilor, unde s-a rugat Hristos, ebr. *ghisman* „turtă", *ghismán, ghițmán* „cozonac", ebr. *Ghetsemani* „teasc pentru undelemn" și „grădină de la poalele Muntelui Măslinilor, unde s-a rugat Hristos" [7, p. 55]; Lazăr Șăineanu [8] consideră că este de origine cehă *nalivaneț*, „un soi de prăjitură", regionalism moldovenesc, turtă sau plăcintă din mălai cu lapte bătut și cu brânză;

puricale (var. *poricale*) – din neogreacă *πωρικά, mold.* fructe de tot felul ș. a.

fasole, fasole – origine neogreacă, plantă erbacee anuală din familia leguminoaselor, cu frunzele compuse din trei foliole mari, păroase, cu flori albe, alb-verzui, roz sau roșii, cultivată pentru păstăile și pentru semințele sale folosite în alimentație;

buft, *bufturi* – origine necunoscută; la L. Șăineanu, este cuvânt moldovenesc, semnificând un fel de caltaboș, o formă amplificată din *buf*, care exprimă ceva umflat.

Prin urmare, observăm că inventarul lexical culinar atestat reprezintă în mare parte regionalisme, lexeme caracteristice, din perspectiva dimensiunii diatopice, zonei moldovenești și Basarabiei. Unele variante lexicale, precum *său, puricale* nu se regăsesc în dicționare în variantele respective, fiind niște forme arhaice ale limbii române. Prin prisma dimensiunii diacronice, înregistrăm o varietate de bucate de origine latină, slavă, maghiară, bulgară etc. Așadar, cuvintele de origine latină vizează în special termeni ai lexicului fundamental de bază, precum: plante comestibile: *curechi, mere, pere*, *nuci*, materii prime din care se pregătesc preparatele alimentare: *carne, făină, lapte*, diferite bucate gătite: *plăcinte, cârnaț, turte, pâine*, băuturi: *vin*, unii termeni dintre aceștia fiind formați prin alipirea unui adjectiv relațional, ce reprezintă regiunea din care provine: *vin de Odobești, pere de Rădășeni*. Cuvintele de origine slavă, precum *smântână*, *hoștină*, și neogreacă – *fasole, puricale* – sunt răspândite pe întreaga arie a dacoromânei, acestea fiind asimilate și de dialectele aromân sau meglenoromân. De asemenea, observăm că unele lexeme culinare identificate, precum *colivă, colac, covrig*, descriu preparate cu valoare ritualică, specifice cultului ortodox, fiind consumate în contextul sărbătorilor religioase. Acestea au pătruns în limba română odată cu cutumele cultului ortodox, fiind actuale, păstrându-se în biserici, alături de riturile creștine. Evident, termeni precum *buft, julfă, puricale, hoștină* au o frecvență mult mai redusă în vorbirea de astăzi, or,

în prezent, realitatea culinară este mult mai variată, fiind saturată cu preparate și tehnologii de pregătire moderne, acestea fiind împrumutate împreună cu denumirile lor din franceză, italiană sau engleză.

Totodată, remarcăm o serie de expresii frazeologice construite în baza actului de nutriție, analiza cărora, consideră Petronela Savin, „prilejuiește ilustrarea mecanismului de metaforizare al conștiinței lingvistice populare, mecanism care se întemeiază, de cele mai multe ori, pe imagini ale elementelor ce condiționează supraviețuirea.” [10, p. 137], devenind niște mărci ale culturii tradiționale, create pe terenul variației diafazice, prin care autorul amplifică încărcătura emoțională a evenimentelor narate. Lingvista remarcă, în același studiu, că structurile frazeologice întemeiate pe actul hrănirii au la bază mecanismul metaforizării pornind de la frica de a nu fi mâncat și, respectiv, de a nu avea ce mânca. În universul crengian, frica se întruchipează și în altă ipostază, purtând o încărcătură ritualică, religioasă. Astfel, omul de la sat este acea celulă a societății care respectă valorile și datinile moștenite de la străbuni, este creștinul care are frică de Dumnezeu și de „păcatul îmbuibării”, de slăbiciunea de a se lăsa cuprins de „lăcomia pântecelui”. Chiar dacă în confesiunile lui Creangă savurăm mese copioase, doldora de băuturi și bucate, acestea sunt, de obicei, un omagiu adus unei sărbători, fie Bobotează, fie Crăciun sau Sân-Petru, omagiu care a fost precedat de post și pioșenie, de stăpânire și probe de credință. Expresii frazeologice precum în contextele: „Iară eu, mâncând lupește” [4, p. 261], „Și mamei îi venea să mă înghită de bucurie.” [4, p. 242], „Mânca-i-ar pământul, să-i mănânce, Doamne, iartă-mă!” [4, p. 246] fac referire tocmai la procesul mâncării în exces, când, după o perioadă de abstinență, omul se lasă ispitit de „cele lumești”, de plăcerea gustului. Structurile enumerate implică un factor de comparație: *a mânca lupește* – actul de nutriție cu lăcomie, lupul fiind întruchiparea hapsânului, a răului, așa cum este prezentat în multe alte surse populare românești; *a-l mânca pământul* – a fi înghițit de pământ, a muri și a fi înhumat; aceasta este frica majoră a omului, Petronela Savin remarcând în acest sens: „Forma cea mai expresivă a fricii de a fi mâncat, în viziunea populară, este identificarea morții cu ingurgitarea de către pământ.” [10, p. 137]. Așadar, pământului, prin mecanismul personificării și al metaforizării, i se atribuie forțe mistice, puterea de a șterge răul, de a-l face să dispară fără urmă. Structura „a-i veni să-l înghită de bucurie” sugerează natura relației mamă – fiu, mama exprimându-și astfel dragostea față de copilul său, entuziasmul și pornirile

afectuoase generate de comportamentul exemplar al acestuia. Pe urmele lui Durand, Petronela Savin numește acest tip de expresii reflectări ale „unei situații simbolice de antropofagie" [10, p. 139], mama, la nivel simbolic, „devorându-și" din dragoste copilul.

Pe de altă parte, structurile frazeologice „te robești pântecelui" [4, p. 270] sau „stricăm pâinea părinților degeaba" [4, p. 283] relevă starea de vină pe care o are creștinul atunci când conștientizează excesul. Construcțiile respective redau senzația de culpabilitate, omul percepându-se precum un rob al pântecelui, al poftelor, un instrument care slujește viscerele și nu viceversa. Expresia *a strica pâinea părinților degeaba* se referă la menirea generală a individului pe pământ, la semnificația nașterii acestuia, or, părinții sunt cei care îi asigură existența, oferindu-i pâinea – simbol al bunăstării și al grijii perpetue, aceasta responsabilizându-l și plasându-i pe umeri ulterioara „povară" de a fi om, părinte, particulă a unei comunități sociale.

Actul nutriției devine metaforă pentru o varietate de relații, realități sau imagini, pe care Ion Creangă le inserează organic în corpusul lucrării: „noi am stat pe loc și am pus-o de mămăligă, fără apă" [4, p. 241], expresia *a o pune de mămăligă* semnifică „a se afla sau a ajunge într-o situație dificilă, neplăcută; a o păți; a da greș"; așa cum am menționat și anterior, mămăliga are un statut special în viața țăranului, fiind o sursă de hrană cotidiană vitală, care, alături de pâine, au o încărcătură simbolică, așa cum remarcă și Lazăr Șăineanu, „pastă îngroșată de mălaiu cu apă și sare, pe care țăranii o taie în felii cu o sfoară și o mănâncă în loc de pâine" (Șăineanu ...). În secvențele „ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit împrejurul focului" [4, p. 242], „mi-am pus bine gura la cale, să-mi fie pe toată ziua" [4, p. 261], expresia *a pune gura la cale* semnifică „ a mânca pe săturate, a-și potoli foamea", naratorul ilustrând spiritul liber al copilului, care se lăsa purtat de poftele stomacului, ajungând ușor la starea de beatitudine – prin satisfacerea necesităților fizice elementare, prin actul nutriției. O altă imagine creată în baza unui termen alimentar este *a se covrigi în jurul focului*; verbul „a se covrigi", a se ghemui, derivat din „covrig" – produs alimentar în formă de inel, de opt etc., preparat din făină de grâu, ilustrează o altă necesitate fiziologică: pe lângă senzația de sațietate, „fericirea" copilului devine deplină atunci când se află în preajma rugului, încălzindu-și trupul și lăsându-se pradă toropelii. Expresia *a se sătura ca de mere pădurețe* – „m-am săturat de ei ca de mere pădurețe" [4, p. 247], a se sătura de cineva, a nu mai putea suferi (ceva sau pe cineva) –

evidențiază relațiile dintre copii și mama Smaranda, care, pe cât de mult îi iubea, pe atât de mare îi era necazul uneori, fiind exasperată de năzdrăvăniile lor fără număr; prin metaforizare, așa cum merele pădurețe au un gust acru și astringent, astfel și întreaga făptură a mamei, copleșită de grijile cotidiene, era „acrită" de prezența plozilor puși pe hârjoneală și hărmălaie. Prin urmare, frazeologismele create în baza terminologiei alimentare redau, la Creangă, imagini care exprimă raporturile, atitudinile țăranului cu ceilalți, „miezul" satului sau trăsăturile de caracter ale unor humulești. Astfel, în contextul „moș Vasile era un cărpănos ș-un pui de zgârâie-brânză" [4, p. 254], expresia *a fi un zgârâie-brânză* ilustrează firea lui moș Vasile, omul avar, care, „respiră" teama de a oferi prea mult altuia, de a cheltui în exces, care împarte brânza „zgârâind-o", adică în cantități infime.

Expresiile frazeologice enumerate includ în structura lor termeni alimentari generici – *a mânca, pâine, mămăligă, covrig, brânză* – termeni arhicunoscuți, utilizați pe întreg teritoriul românesc. Evident, acestea devin indici de variație diatopici, diastratici sau diafazici, care funcționează simultan, fiind specifice poporului român, ilustrând coloritul etnocultural al satului moldovenesc și specificitatea locală. Lexemele culinare din construcția frazeologismelor sus-citate caracterizează „meniul" uzual vechi al moldovenilor, Ion Creangă valorificând potențialul expresiv al acestora, relevându-și identitatea stilistică și intercalând cititorul în iureșul întâmplărilor copilăriei sale, or, adultul de mai târziu s-a format tocmai prin prisma acestora, purtând în suflet dorul de acele trăiri intense și nostalgia incurabilă de a mai fi micul humulestean al Smarandei și al lui Ștefan al Petrei Ciubotariul.

Referințe bibliografice :

1. SAVIN, P. *Universul din lingură. Despre terminologia alimentară românească*. Iaşi: Institutul European, 2012. 200 p. ISBN 978-973-611-863-2.
2. BOTNARI, L. Varietatea lexicală în opera lui Ion Creangă. În: *Philologia*. 2019. Nr. 1-2(301-302), p. 63-69. ISSN 1857-4300.
3. BOTNARI, L. Indici lexicali variaţionali în „Amintiri din copilărie" de Ion Creangă. În: *Philologia*. 2021. Nr. 2(314), p. 94-102. ISSN 1857-4300.
4. CREANGĂ. I. *Povești. Povestiri, amintiri*. Chișinău: Editura „Prut Internațional", 2011. 320 p. ISBN 978-9975-69-934-1.
5. POPOVIĆ, V. Unele particularități ale lexicului gastronomic oltenesc din Banatul sârbesc. În: *Studii de ştiinţă şi cultură*. Volumul XVI, nr. 2, iunie 2020. p. 97-104.

6. VINEREANU, M. *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică.* București: Alcor Edimpex, 2008. 936 p. ISBN 978-973-8160-31-6.
7. GABINSCHI, M. *Mic dicţionar etimologic al limbii române (cu o introducere în etimologia ei)*. Red.: BAHNARU V., Chișinău: Editura Știința, 2021. 468 p. ISBN 978-9975-85-316-3.
8. ȘĂINEANU, L. *Dicționar universal al limbei române*. Ediția a VIII-a, Craiova: Editura „Scrisul românesc" S.A., 872 p.
9. PETRICEICU-HASDEU, B. *Cuvente den bătrâni*. București: Editura „Cultura națională", 1937. p. 190.
10. SAVIN, P. Actul hrănirii într-o frazeologie a atitudinii. În: *Philologica Jassyensia*. An III, Nr. 2. 2007, p. 137-143.